

Kurderna efter IS: tillbaka till ruta ett?

Michael Sahlin

I och med kurdernas framträdande roll i kriget mot IS har frågan om kurdisk autonomi kommit upp på den internationella dagordningen. När kriget nu närmar sig sitt slut råder stor ovisshet kring hur USA och Ryssland kommer att förhålla sig till kurdernas framtid i Syrien. Samtidigt förefaller en återgång till ”ruta ett” vara bästa möjliga scenario för kurdiska politiska intressen i Irak och Turkiet.

Under 2015 skedde något av en ”kurdisk vår”, som följde av vapenvila och fredssamtal mellan den turkiska regeringen och PKK, och kurdiska valframgångar i Turkiet. Utanför Turkiets gränser uppnådde kurderna samtidigt militära framgångar med hjälp av USA, och kunde öka sitt inflytande i de norra delarna av Syrien och Irak.

Nu närmar sig möjligen den punkt då det är dags att utropa seger över IS-kalifatet och avveckla den internationella koalitionen mot IS. I det läget krävs det att allt som bidrog till att skapa fenomenet IS hanteras, och att det formuleras en ny legal motivering för den internationella militära närvaron i området.

En viktig fråga i sammanhanget är vilka strategiska val USA gör. Prognoserna försvåras av bristen på besked från Trump-administrationen om eventuella planer för regionen. Sådana besked skulle påverka beslutsfattandet hos såväl de stora regionala aktörerna, Turkiet, Iran, Saudiarabien och även Israel, som de mindre, särskilt Syrien och Irak.

Vilken lösning ser då Ankara på den så kallade kurdiska frågan – om anspråk på autonomi? De vägval som Turkiet gör i denna fråga, både lokalt och regionalt, kommer att få stora konsekvenser i ett redan instabilt Mellanöstern.

Läget hösten 2017: strider, oenighet och besvikelse

Den 25 september 2017 genomfördes den starkt kontroversiella folkomröstningen i irakiska Kurdistan (KRG), trots protester och varningsord från flera berörda aktörer. Därpå följde hot och vapenskrammel från Iran och Turkiet, i samverkan med Bagdad. Den irakiska armén ingrep i Kirkuk och tog med stöd av shiamilis snabbt kontroll över staden. Samtidigt tog armén över övriga nordirakiska områden som kurdiska peshmergas behärskat

sedan IS jagat irakiska trupper på flykten. Detta gäller områden som inte lagligen ingår i det egentliga KRG.

Den irakiska arméns intåg var således del i en utveckling som resulterade i en demoralisering av kurdiska peshmergestyrkor och massflykt av kurder från bland annat Kirkuk. Läget var komplicerat. Det fanns oenighet mellan KRG:s båda dominerande partier (KDP och PUK), kurdisk besvikelse mot USA och FN och dessutom stora frågetecken beträffande den kurdiska självständighetsfrågan i Irak.

För USA i synnerhet uppstod ett dilemma: Risken fanns att centralregeringen i Bagdad och peshmergestyrkorna i KRG, USA:s allierade i kampen mot IS, skulle vända vapnen mot varandra. Det fanns även ovisshet kring KRG:s oljeindustri och vad händelseutvecklingen skulle innebära för konkurrensen om de omstridda oljetillgångarna.

I Syrien intogs samtidigt IS-kalifatets ”huvudstad” Raqqa slutligen av kurdiskledda och USA-stödda SDF-styrkor (Syrian Democratic Forces, dominerade av kurdiska YPG). Kurderna firade segern genom att hissa flaggor med den fängslade PKK-ledaren Abdullah Öcalans bild. För Erdogans Turkiet var detta den ultimata bekräftelsen på kopplingen mellan PKK:s väpnade kamp i Turkiet och PYD/YPG:s USA-stödda krigföring mot IS i Syrien.

I Turkiet har oförsonliga strider fortsatt mellan den turkiska armén och PKK, med ödeläggelse av städer i sydöst och fortsatt hårdhänt regimhantering av den kurdiska rörelsen i landet.

Förkortningar

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi – Rättvis- och utvecklingspartiet
HDP	Hür Demokrat Parti – Folkets demokratiska parti
IS	Islamiska staten
KDP	Kurdistan Democratic Party
KRG	Kurdistan Regional Government – irakiska Kurdistan
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê – Kurdistans arbetarparti
PUK	Patriotic Union of Kurdistan
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat – Demokratiska unionspartiet
SDF	Syrian Democratic Forces
YPG	Yekîneyên Parastina Gel – Folkets försvarsheter

Sammantaget framtonar en bild av storstrategisk förvirring kring hur det extremt komplicerade regionala läget i ett post-IS-perspektiv ska kunna hanteras. Den framtida utvecklingen tycks idag oviss för alla kurdiska landvinningar i de berörda länderna, inte minst i spåren av IS härjningar.

Om och när kriget mot IS förklaras vunnet och avslutat, och anti-IS-koalitionen formellt avvecklas, inträder per automatik nya politiska och legala förutsättningar för den internationella militära närvaron i området.

En jämförelse: Turkiet, Syrien och Irak, juni 2015

Våren 2015 upplevde regionen något av en ”kurdisk vår”, om än kringgärdad av stor osäkerhet inför den fortsatta utvecklingen. Ett antal landvinningar för kurderna kunde konstateras, exempelvis vapenvila, fredssamtal och valframgångar i Turkiet, stöd från USA, kurdiska militära framgångar och begynnande geo-politisk etablering i norra Syrien.

Det är belysande att beskriva händelseutvecklingen hösten 2017 genom att jämföra med hur det såg ut i början av juni 2015 i Turkiet, Syrien och Irak.

Turkiet: Kurdernas kamp går framåt i en demokratisk process
I Turkiet genomfördes parlamentsval den 7 juni 2015. Resultatet av valet innebar en politisk skräll: det pro-kurdiska partiet HDP gjorde det dittills otänkbara och fick 13 procent av rösterna. HDP uppnådde därmed 80 mandat i parlamentet. AKP, som styr sedan 2003, tappade samtidigt för första gången sin egna majoritet.

Den segslitna kurdiska frågan i Turkiet, med PKK:s periodvisa väpnade kamp sedan 1984, verkade då ha tagit ett väsentligt steg framåt. Detta skedde inte på grund av kohandel med det styrande AKP, utan genom en öppen demokratisk process.

I skedet dessförinnan hade det rått vapenvila med fredsförhandlingar mellan den turkiska staten och PKK, som delvis även involverat PKK-ledaren Öcalan. Den bild som förmedlades under 2014 var att den ambitiösa fredsprocessen hade sin grund i en insikt hos kurderna om att det mäktiga AKP var det enda parti som kunde trotsa de nationalistiska krafterna i landet och gå deras politiska krav till mötes. AKP hoppades på att en ”lösning” på den så kallade kurdfrågan skulle kunna bli ett legitimerande trumfkort internationellt, och ett steg i bygget av det ”nya Turkiet”. En förhoppning var att detta skulle bli en valvinnande strategi och ge möjligheter till kurdisk draghjälp i Erdogans strävan efter politiskt systemskifte i Turkiet.

Men ett halvår före parlamentsvalet, hösten 2014, hade projektet börjat krackelera. Starten var presidentvalet i augusti som Erdogan vann genom att enkelt och burdust utmanövrera motkandidaterna. Men en uppstickare, HDP-ledaren Selahattin Demirtas, fick nära 10 procent av rösterna. Tillsammans med de öppningar som fredsprocessen hade gett inspirerade detta HDP att för första gången ställa upp i parlamentsvalet som samlat parti. Det fanns dock en risk att samtliga röster skulle tillfalla det näst största partiet i respektive valkrets, nämligen AKP, om man hamnade under 10 procent.

Senare samma höst inträffade så dramatiken i Turkiet till följd av slaget om Kobane på andra sidan den turkisk-syriska gränsen. IS angrepp möttes av lokalt kurdiskt motstånd, samtidigt som Erdogan-regimen uppvisade en ovilja att ingripa till Kobanes undsättning. Detta fick långsiktiga konsekvenser: våldsamma protestaktioner mot regimen i Ankara, till men för fredsprocessen i Turkiet, samt att USA involverades och inledde ett militärt samarbete med syrisk-kurdiska YPG.

Denna händelseutveckling sammanföll senare med tydliga tecken på att HDP i sin valstrategi hade övergett alla tankar på att agera draghjälp åt Erdogans presidentstyreplaner. En bidragande faktor var Ankaras uppfattning om att PKK i Turkiet hade börjat utnyttja vapenvilan och fredssamtalen till taktiska positionsframflyttningar i de sydöstra städerna. Inspirationen kom från utvecklingen på andra sidan gränsen. HDP framstod nu i stället som ett fränt kritiskt oppositionsparti, med självförtroende och i medvind i kraft av att kurdfrågan avdramatiserats under åren av vapenvila och fredssamtal.

Som kulmen på denna utveckling kom alltså parlamentsvalet i juni 2015, som innebar en triumf för HDP och ett bakslag för Erdogan och AKP-regimen.

Syrien: Framflyttade positioner för kurderna

I Syrien blev slaget om Kobane i oktober 2014 en viktig vändpunkt i kampen mot IS-aggressionen. Det kurdiska försvaret av gränsstaden övertygade en dittills tvekande Obamaadministration om vikten av att ingripa med flygstridskrafter, även i den syriska delen av kriget mot IS. Detta beslut fick långsiktiga konsekvenser för Turkiets relationer med USA. Det innebar inte bara att staden Kobane kunde motstå IS månadslånga belägring, utan också att YPG kunde genomföra en motoffensiv med stöd av amerikanska flyginsatser.

Motoffensiven ledde till att kurdiska PYD/YPG under 2015 kunde etablera kontroll över ett sammanhängande

gränsområde från Kobane och österut till den irakiska gränsen som inbegriper de båda ”kantonerna” Yazira och Kobane. PYD/YPG hade också ambitionen att koppla samman dessa båda kantoner med den återstående kurdiskbefolkade delen av norra Syrien, kantonen Afrin. Målet var att ta kontroll över ett sammanhängande landområde längs den turkisk-syriska gränsen.

Efter att Assads styrkor hade lämnat de kurdiska områdena i ett tidigt skede av det syriska inbördeskriget skapades utrymme för kurdisk politisk konsolidering. När IS senare förde kriget till dessa delar ledde detta till det amerikanska beslutet att stötta YPG. Detta möjliggjorde väsentliga kurdiska steg framåt. Så i norra Syrien, i likhet med i Turkiet, var det möjligt för företrädare för ”den kurdiska saken” att se framtiden an med viss tillförsikt. Utifrån ett kurdiskt och ”pan-kurdiskt” perspektiv kunde utvecklingen i Turkiet och Syrien ses som komplementär, gående hand i hand.¹

Irak: Kampen mot IS och interna motsättningar

I Irak tvingades den irakiska armén att överge både Mosul, Kirkuk och andra städer i panik, i och med IS blixtoffensiv. Detta sammanföll tidsmässigt med den tumultartade utvecklingen fram till det turkiska parlamentsvalet i juni 2015. KRG:s peshmerga kunde då tränga undan IS och ta kontroll över omstridda områden, såsom Kirkuk och Sinjar.

Även peshmerga hade först flytt då IS angrep Sinjar, samtidigt som det fanns ett uppenbart hot mot KRG-huvudstaden Erbil. Dessutom kom den hårt drabbade yazidiska minoriteten inte att undsläpas av peshmerga, utan av PKK, med rötter i den turkiska konflikten. Allt detta fick senare flera följdverkningar, såsom ytterligare komplikationer i relationen mellan Massoud Barzanis KRG-regering och PKK i Turkiet (och PYD/YPG i Syrien). Det ledde även till att USA övervägde om det började bli dags att avföra PKK från terrorlistan.

Turkiets motstånd mot kurdiska självständighetssträvanden

Den fortsatta utvecklingen har kantats av en mängd scenförändringar och komplikationer i Turkiet, Irak och Syrien. Detta bottnar i ländernas specifika konfliktdynamik och de inblandade externa parternas motsatta intressen. Men den mest avgörande faktorn är kanske Turkiets inrikes- och utrikespolitik och landets komplexa relation till USA och Ryssland. Här följer en sammanfattning av

¹ Begreppen ”den kurdiska saken” och ”den pan-kurdiska saken” används här som samlingsbeteckning på etniska kurders historiska strävanden efter kulturellt och geo-politiskt erkännande.

händelseutvecklingen sedan våren 2015 fram till hösten 2017.

Erdogan återupptar kriget mot PKK

Det turkiska parlamentsvalet 2015, med HDP:s framgångar och AKP:s förluster, beredde inte vägen för maktindelning och fördjupad fredsprocess, utan snarare till motsatsen. Det blev en dramatisk sommar med utdragna och fruktlösa regeringsbildningsförhandlingar. Samtidigt beslutade president Erdogan dels att formellt avbryta fredsprocessen och återuppta kriget mot PKK med full militär kraft, dels att gå USA till mötes och ansluta sig till den USA-ledda anti-IS-koalitionen. Därtill inleddes en politisk-juridisk kampanj mot HDP-ledningen, som anklagades för samröre med ”fienden” i Turkiets deklarerade ”krig mot terrorismen”.

I detta klimat av spänning och polarisering kunde Erdogan utlysa nyval den 1 november 2015. Valet resulterade i att AKP återtog sin majoritet och HDP endast med knapp marginal klarade 10-procentsspärren. Kampanjen mot HDP kulminerade sedan med att Demirtas och andra ledare på central och lokal nivå fängslades.

Presidentiellt envälde i Turkiet

Följande år blev ett ”annus horribilis” med en serie sprängattentat utförda omväxlande av IS och PKK, ett misslyckat kupp försök som ledde till omfattande utrensningar av kuppmissstänkta och regimmotståndare, och undantagstillstånd. I det politiska klimat som uppstod våren 2017 kunde Erdogan genomföra en folkomröstning om en ny författning med införande av envälde under presidenten. Det faktum att Erdogan endast med ytterst knapp marginal lyckades vinna folkomröstningen har sedan dess starkt präglat den turkiska politiken.

Den förda politiken motiverades med rådande omständigheter till följd av Turkiets trefronts krig mot terrorismen: mot IS, PKK och så Gülen-rörelsen, som anklagades för kupp försöket. Men utrikespolitiskt blev det allt mer tydligt att Erdogan prioriterade den ”anti-kurdiska saken”. Detta manifesterades i intensifierade diplomatiska försök att övertala först Obama-administrationen och därefter team Trump att överge den strategi som tillämpats sedan Kobane 2014: att stödja och operativt samverka med kurdiska YPG i offensiven mot IS. Det manifesterades också i augusti 2016 genom operationen Euphrates Shield, som handlade om att mota bort IS från gränstrakterna, men framför allt om att genom en kil in i Syrien förhindra förenandet av de tre kurdiska kantonerna.

Irakiska armén tar tillbaka omstridda områden

Vad beträffar Irak hade en viss glidning skett i Turkiets klassiska insisterande på värnet om Iraks territoriella integritet. Skälet till detta var att man ville motverka en kurdisk statsbildning i norr.

Ankara och Erbil hade utvecklat ett nära samarbete baserat på ömsesidiga politiska, energipolitiska och ekonomiska intressen. Två viktiga faktorer härvid var Turkiets frostiga relationer till det shiadaminerade och Iranstödta Bagdad och maktkampen inom den kurdiska rörelsen mellan Barzani KDP och PKK. Samarbetet hade under senare år påskyndats av den gemensamma kampen mot IS, och drivits så pass långt att Turkiets statsledning ansågs ha accepterat tanken på ett självständigt Kurdistan, om än med en mängd förbehåll.

Mot denna bakgrund kunde det framstå som överraskande att Erdogans Turkiet reagerade med bestörtning och vrede när KRG-presidenten Barzani trotsade alla varningar och hot och faktiskt genomförde folkomröstningen om självständighet den 25 september. Likaså kan Turkiets samverkan med både Irak och Iran förvåna.

Detta samarbete handlar nu dels om att välsigna den numera återuppståndna irakiska arméns återtagande av de omstridda områdena, dels om vidare åtgärder för att tvinga KDP-ledningen att ogiltigförklara folkomröstningen. För Turkiets del kompletterar denna konstellation det trilaterala rysk-iransk-turkiska samarbetet om vapenvila och fred i det ursprungliga syriska inbördeskriget. Samtidigt ter sig det turkisk-amerikanska alliansförhållandet allt mer ansträngt.

Utsikter för fredlig dialog saknas

De landvinningar för ”den kurdiska saken” som under våren och försommaren 2015 kunde noteras i Turkiet, Irak och Syrien framstår under hösten 2017 som förlorade eller svårförsvarede, eller i varje fall ytterst ovissa.

I Turkiet fortsätter regimens militära kamp mot PKK och politiska kamp mot den vidare kurdiska rörelsen, och det saknas idag utsikter för fredlig avveckling och dialog.

I Irak är frågan om det ens kan ske en återgång till ”ruta ett” efter det uppenbart fiaskoartade självständighetsutspelet.

Vad gäller Syrien frågar man sig samtidigt om de USA-stödda kurdernas uppoffringar i kampen mot IS ska ”belönas” i en slutuppgörelse med någon form av autonomi. Dragkampen mellan de turkiska, syriska, amerikanska, ryska, iranska och andra aktörers intressen som ska avgöra detta i ett post-IS-scenari har knappt börjat.

”Kurdfrågan” är avgörande för regional stabilitet efter IS

En styrande faktor i dragkampen som beskrivits utgörs av utsikterna till någon form av lösning på den kurdiska frågan i Turkiet. Den turkiska statsledningen ser ett behov av att tillmötesgå turknationalistiska krafter genom att stämpla kurdnationalistiska strävanden som separatism och terrorism som måste mötas med militärt och polisärt våld. Därmed är det svårt att se att Ankara, under Erdogans regim, någonsin kommer att acceptera en självstyrande kurdisk entitet i norra Syrien.

Detta sammanhänger med farhågorna i Ankara att ett autonomt kurdiskt område i norra Syrien under ledning av ett parti som står PKK nära skulle ge PKK i Turkiet ett strategiskt djup, som skulle göra en fullständig militär seger illusorisk. För KRG:s ledning i Irak ter sig nu risken stor att självständighetschansningen lett till ett varaktigt turkiskt fotombyte, som i sin tur ointetgjort alla möjligheter till ett politiskt och ekonomiskt realiserbart Kurdistan.

I hög grad handlar detta om USA:s strategiska val i ett post-IS-perspektiv. Varje prognos och varje analys försvåras av bristen på besked från Trump-administrationen om eventuella planer för regionen som helhet, eller för vart och ett av de involverade länderna. Det gäller såväl de stora regionala aktörerna såsom Turkiet och Iran, som de mindre, däribland Syrien och Irak.

Samtidigt närmar sig den punkt då det kan komma att framstå som både sakligt korrekt och politiskt angeläget att utropa seger över IS-kalifatet och att därför avveckla den internationella koalitionen mot IS. Då, om inte förr, krävs det att alla de problemförhållanden som bidrog till att skapa fenomenet IS hanteras, och att det formuleras en ny legal motivering för den internationella militära närvaron i området.

Det kan till sist konstateras att en fortsatt olöst kurdfråga, inom och mellan länderna, sannolikt kommer att utgöra en destabiliserande faktor i en redan instabil region. Genom stormakternas fortsatta involvering inverkar detta på frågor om fred och stabilitet även utanför regionen.

Michael Sahlin

Tidigare ambassadör i Ankara, numera bl a verksam vid Institutet för Turkietstudier vid Stockholms universitet